

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ УЧИТЕЛЬ“.

СЕРГІЙ ШЕЛУХИН.

Значіння Рідної Мови

для народности й творчости

№ 35

у Києві
1911 р.

Ціна 10 коп.

Значіння рідної мови для народности й творчости.

Языкъ есть исповѣдь народа:
Въ немъ слышится его природа,
Его душа и быть родной.

Кн. Вяземскій.

Народности характеризуються антропологичними прикметами і одріжняються одна од другої своїми особностями, між якими за найбільше стали, або, як кажуть інші, за абсолютні вважаються данні анатомії та інервації. Всі інші прикмети при участі різних чинників життя, як то: історії, клімату, природи, перемішування людей через шлюби, і т. и., ростуть і живуть у кожній народности на ґрунті антропологичних прикмет і особностей її. Через те язикові та всякі інші ознаки народности з боку науки, при класифікації народів, займають уже другорядне місце, бо не вважаються за абсолютні. Одначе, учені роблять поділ людей на народности по сукупности всіх прикмет і особностей, а абсолютним елементам народности надають тільки перевагу, бо, по знищенні, напр., мови, народність ще не зникає з світа, а тільки калічиться духовно і має величезну шкоду в своїм активі.

Але ж мати менше значіння—се ще не значить не мати значіння, або мати невисоку, малу ціну. Рідна мова в житті народности, як її природний і культурно-історичний духовний актив, надбаний віками і злитий з усім складом і станом народньої душі, має величезну ціну й ролю. Нищення народньої мови, через те, одбивається без міри тяжко на духовнім стані, продукції й культурі народу: воно не тільки понижає їх рівень і знесилює, а навіть нищить. Мова в щоденнім житті людей—се найяскравіший і найочевидніший показчик народности. Мірять черепи, устанавляти одношення довжини тулуба й ніг, досліджувати інервацію і т. д.—се все справа

складна і не всякому приступна й зручна, а сама собою не очевидна, мову ж усяк чує й розбірає, яка вона. Через те сей показчик народности всякому очевидний і зрозумілий, і факта істнування окремої мови вже доволі для звичайної класифікації, бо він взагалі свідчить про факт істнування окремої народности. Таким чином, по мові люде практично дознають, до якої народности належить людина, бо яка природна мова, така звичайно й народність у того, хто тією мовою балакає. Через те і всякі централісти та асімілятори, вважаючи свої власні теоретичні думки та вигадки, чи, як казав Добролюбов, всякі свої „преділекції“ за істину й об'єктивні висновки науки, накидаються найперше всього на мову. Вони міркують, що, знищивши чиясь рідну мову та накинувши тій народности свою чи чиясь иншу мову, вже тим самим сполучили народности до купи, змішали їх в однорідну масу й знищили національне питання, то б то витворили ніби то один етнографічний колектив, один народ. Даремна праця! Природа впорядкувала все по своєму і має свої закони, якими люде можуть тільки користуватися для себе, але ж перемінити їх і витворити якісь инші закони над природою люде ще ніколи не могли і не мають на те ні сили, ні змоги. Всі експерименти в оцій сфері—се праця нових алхіміків, яка йде проти природи і тільки, й може накоїти людем самої шкоди та великого заколоту, а більше нічого.

Всяка народність, як тільки доростає до національної свідомости, дбає про життя й розвиток своєї рідної мови вже не стихійно, а свідомо. Так вона робить, як через вимоги морального характеру, так і через чуття самоохорони. Спочатку вона дбає про се через своїх кращих і більш чулих репрезентантів народности, а згодом виступає й сама за себе в своїм колективі. Теперішні часи—се часи розбудження й зросту національної свідомости всяких народностей. Через те й усякі теми, які належать до національного питання, вважаються за найбільш цікаві і звертають на себе увагу навіть менш рухливих елементів суспільства. Національні питання і в парламентах викликають гарячі дебати, і в суспільстві піднімають великі дискусії, навіть сварки; і між окремими людьми по сим питанням відбуваються цілі словесні турніри, і в літературі їм одводиться багато місця, і лекції про їх читаються, і цілі наукові й публіцистичні трактати пишуться. Питання про мову

для народности—се те ж саме, що питання про душу, життя, честь і моральну гідність окремої людини. Через те, що мова народности—се найочевидніший і найяскравіший вираз її і свідок існування її гідности, питання про мову національної культури стало болючим, вразливим і викликає багато запалу й гостроти в розмовах. Одні стоять за те, що мовою національної культури повинна бути рідна мова, другі—що державна чи инша. Се питання часто чіпає й інтимні боки людської душі. В йому так чи инакше, а доводиться торкатися й питання про свідомих ренегатів та дезертирів народности, які роблять се для того, щоб шкодити своїй народности і в тім знайти для себе вигоди, то б то роблять се не з моральних мотивів. Люде, морально більш чулі й більш свідомі людської гідности, таких перекінчиків не поважають, ставляться до них підозро, з недовір'ям і з чуттям гідливости. Се такий дражливий ґрунт, що більшого й придумати не легко, а проте, коли в національнім питанні й не чіпають його просто, то він почувається сам собою. Се надає темі ще більшої гостроти.

Супротивників місцевих чи недержавних мов у державі можна поділити на дві категорії. Одні з них вимагають знищення недержавних мов через мотиви політичні, а другі—во ім'я культури. І ті, й другі, одначе, грубо помиляються, бо інтереси культури й держави не тільки не вимагають нищення місцевих мов, а навпаки, вимагають їх розвитку для зросту держави й культури взагалі. Проповідники і того, й другого напрямків однаково звуться асіміляторами. Мусимо завважити, що всякий асімілятор вже через те саме буде й політиком. Скільки б він на словах не сахався політики і скільки б не посилався на те, що ним орудують тільки культурні вимоги, все те тільки порожня балачка, бо в дійснім житті всякий асімілятор, хоч би й неспішно, чинить політичну справу і виступає в ній, як справжній політик. Живі мови вони нищать ради існуючих або майбутніх державних мов, а все, що державне, вже тим самим неодмінно й політичне. Таким чином і справа нищення природніх мов для заведення державних—політична справа. Тільки тоді асіміляторів можна було б вважати по за політикою, а лиш на ґрунті культури, коли б вони пропонували винищити всі мови на світі і завести одну спільну для людей всього світа, напр.,

якийсь воляпюк або есперанто, чи що. Але ж есперантисти визнають природні мови і тільки для міжнародових зносин пропонують, в додаток до існуючих мов, завести ще єдину спільну мову—се не асимілятори. Коли ми розглянемо, чого хочуть усі асимілятори, то побачимо, що в кінцевім результаті вони, замість живих мов різних народностей, справді хочуть завести в кожній державі єдину для всіх спільну державну мову, з тим, що для неї всі народности в державі повинні зректися своїх рідних мов, для чого визнається добрим навіть надужиття над тими народностями, які не згодилися б на самострату. Асимілятори не добачають абсурда в тім, що вони вимагають нищення більш сталого й природнього для менш сталого і іноді цілком штучного, яке в додаток до всього по своїй природі і не потребує ні трохи того нищення та тих самострат. Яка б не була держава, а вона взагалі завше менш стала явище, ніж мова всякої народности. І держави, і межі держав, і склад держав міняються, зникають, виростають, знову міняються чи й зникають іноді в такий короткий час, як місяць, рік. І все оце часто залежить тільки від таких причин, як війна, дипломатичні зносини й згода сусідніх держав і т. д. Мови ніколи так не міняються і ще не було тієї сили, яка примусила б народности, навіть з переміною держави, покинути й забути свою мову, а засвоїти собі чужу за місяць, рік чи два і т. д. Історія дає силу прикладів на все оце. Пригадаймо долю Римської Імперії, або Імперії Олександра Македонського чи Персів, історію Польщі, походів Наполеона і т. д. І державна народність через се може стати недержавною, або ж опинитися в різних державах і тільки в одній зостатись державною, або й нігде не зостатись державною. Державна мова буває і чужою державній народности, як се було, напр., в Литовським князівстві. Бува й так, що мова однієї народности вважається державною в двох окремих і навіть ворожих державах, напр., англійська мова в Англії та Сполучених Штатах, німецька в Германії та Австрії і т. д. Взагалі мова—се елемент культури, а не держави, і сила держави ніколи не залежить од тієї чи іншої державної мови. Через те саме єдина мова ніколи не забезпечувала ні єдності, ні цілоти державі, і от, напр., Сполучені Штати з тією ж англійською мовою одділились од Англії і склали самостійну державу, яка ще й во-

ювалася з Англією. Знаємо ми й те, що Польська або Татарська держави зникли давно, як держави, а польська чи татарська мови все живуть і розвиваються. Так само латинська мова, як мова італійців, зникла, а італійська держава існує. Взагалі з природніми мовами інша справа, ніж з державами й державними мовами. Життя тих і других, існування й розвиток їх залежать од різних причин і йдуть різними шляхами, які тільки іноді, випадково й на якийсь час, перехрещуються, та й годі. І природні мови розвиваються, підупадають, виростають, зникають, але ж все те буває зовсім од інших причин і по інших законах, ніж з державами й державними мовами. Зв'язувати чи прирівнювати ріжнородне не можна.

В якій стані опинилася б людськість і яка культура мала б змогу розвинутися й стати позитивною й творчою силою людськості, коли б асимілятори тільки те й робили, що нищили б культури й мови негодних їм окремих народностей ради державних чи казенних культур та мов, що міняються навіть на протязі недовгих часів, не мають абсолютного значіння для народностей і виходять з чужородного джерела! Асиміляція, нищивши культури недержавних народностей, нищить і вищу культуру, коли її має яка недержавна народність, і понижає вищу культуру державної народности, коли ся її має, бо, зливши вище з нижчим, чи дорожче з дешевшим, ніяк не матимеш вищого й дорожчого, і, взагалі, вганяючи силоміць менш культурні елементи в більш культурні, чи більш культурні в менш культурні, тим самим досягнеш тільки пониження загального рівеню. Рівень культури в державі повисається не асиміляцією, а розвитком культур народностей її. Українська культура, яка була вища за московську, через русифікацію занепала і від того московська культура не повисилася; а російська культура, яка поперед багатьох користувалася з української, через занепад української, тільки прогнала й збідніла, бо од нищення активу ніяк неможна забагатіти. Російська культура від нищення української не могла й не може забагатіти й зрости так само, як вона не забагатіла б і не зросла б од нищення московської культури. Чи великоруський, чи український народ програє, чи який інший в Російській державі, од того й держава не виграє, а втрачає в своїй культурі.

Ті асимілятори, що виправдовуються ніби то вищими інтересами людськості, сами собі суперечать в основах своїх ствержень, ніби се потрібно найперше всього в інтересах вищої культури. Ті ж самі інтереси вищої культури, навпаки, потребують розвитку місцевих культур, з суми яких складається культура людськості. Нищення місцевих культур понижає суму їх, як натуральний зріст їх повишає й спільну культуру людськості. Ось в чім інтереси вищої культури. Сі ж самі інтереси вимагають етики в односинах, гуманности, гармоничного єднання інтересів, а не нищення їх у одних для других, вимагають поважливого одношення до людей всіх народностей, а не ідолопоклонства перед одними і зневаги та нищення других. Заходи асиміляторів оцим вимогам суперечать в основі, в корні. Своїми гучними гаслами вони тільки заплутують справу і затемнюють її. Часто й густо сих людей вважають навіть за лібералів і за прогресистів, але ж справа їх справді не прогресивна й не ліберальна, бо не гуманна і зв'язана з поневоленням народностей та каліченням їм життя й природнього розвитку. Се проповідники хіба „прогресивного паралічу“ народностей, з яких складається вся людськість, а таким чином і паралічу людськості. Тут саме сидять і українофоби всіх мастей, як червоних, так і чорних.

Не дурно об українське питання, як об спробний камінь, розбилися і прогресивність, і гуманність, і щирість не тільки багатьох лібералів, а навіть цілих ліберальних політичних партій в Росії. Неширим же людям не тільки не слід довірятися, а навіть не можна вірити. Сумні то справи, та замовчувати їх не чесно.

Куди простіше ведуть свою справу ті політики, до яких належать, напр., російські націоналісти, що в недавні часи склали з себе політичну партію. В кращім разі їх руйновнича діяльність будується на помилковім понятті про державу. Далі до сього прилучається політичний егоїзм. Нарешті йдуть усякі інші мотиви особистого характеру, що не мають нічого спільного з громадськими мотивами, через що у нас про їх не буде й речі. Сі асимілятори переводять справу всю виключно на політичний ґрунт і завше висовують своїм супротивникам і незгодним з ними обвинувачення в сепаратизмі. Чи мова ж тут має яке небудь значіння?

Поняття репрезентантів сього напрямку про державу не має нічого спільного ні з наукою, ні з практикою сучасних більш упорядкованих держав. Воно навіть шкідливе й небезпечне для самого існування держави. Держава—се не стан воюючих між собою народностей, а „общественный союзъ свободныхъ людей съ ...установленнымъ мирнымъ порядкомъ“, се така вища організація, яка, по своїй природі, „предполагаєть мирный порядокъ, признанный цѣлымъ обществомъ, составляющимъ государство“. (Проф. Коркуновъ: „Рус. Гос. Право“). Держава для свого буття вимагає внутрішнього спокою, ладу, задоволення, згоди й довіря тих народностей, що в своїй сукупності уявляють з себе політичний народний колектив, то б то підданий народ. Агресивність однієї народности в державі проти інших і взагалі похід проти недержавних народностей і всякі нацькування проти них штучно ділять підданих однієї держави на категорії ріжних цінностей і вносять в єдиний політичний народний колектив роз'єднання, чим розбивають сили народу, то-б то одного з головніших елементів держави. Се знесилює її, витворює посеред підданих незадоволення, національну зненависть та злобу, позбавляє державу потрібного для неї спокою, творить між підданими заколот, міжусобицю і руйнує „мирный порядокъ“. Все оце в корні суперечить ідеї й природі держави, як громадської спілки свободних людей з мирним ладом життя. Через те саме і проповідь такого асиміляторства має протидержавний, анархичний характер. Практика сучасного життя дає на превеликий жаль над міру багато прикладів сього.

Сучасна російська партія націоналістів між, иншим, визнає, що держава вичерпує всю істоту людини і всі її інтереси, через що, во ім'я ніби то державних інтересів, люде сієї партії гідні нищити все, що їм негодне або що, на їх думку, суперечить тим інтересам. Таку теорію було повалено вже в 16 вікові, а з часів Монтеस्कє, пізніше ж Лоренц-фон-Штейна та Моля, її здано в архив, і тільки ся партія знову хоче воскресити її на лихо, як підданам держави, так і самій державі. Ся партія між иншим визнає, що для існування єдиної держави потрібна в державі єдина мова її підданих і вимагає того, чого не вимагають і наші Основні Закони, які, визнаючи Росію єдиною державою, визнають потрібною державну мову для армії, флоту та публично-правових уста-

нов, а для всіх інших потреб дозволяють усі мови, не вважаючи те суперечним ідеї єдиної й неподільної держави (1 та 3 ст. Осн. Зак.). На думку ж націоналістів, усім народностям держави треба вживати тільки державну то б то казенну мову, наче всі потреби їх тільки казенні й вичерпуються тільки казенними вимогами та природою їх, а інші мови хоч би й силоміць винищити. Націоналісти міркують, що всі народности Росії повинні зрєктися самих себе, підлягти великоруській асіміляції й перетворитися в великоросів, а єдиною мовою в державі повинна бути у підданих їй народів великоруська мова. Тут ціла зграя помилок, та ще шкідливих не тільки для народностей чи підданих держави, а й для держави, і для великоросів.

Ми вже раніш показали, що мова й держава належать до різних категорій явищ людського існування. Єдиною та неподільною держава може бути й при різних мовах її підданих, як се визнають і наші Осн. Зак. Мова по своїй природі не односиться до елементів держави. Для існування всякої держави потрібні тільки три елементи: верховна власть, народ і територія. Од цих трьох елементів тільки й залежить існування держави. Держава—це поняття політичне, а через те й елементи її політичного змісту. Ні релігійні, ні географічні, ні лінгвістичні (язикові) елементи чи ознаки тут не мають ніякого значіння. Держава буде єдиною не тоді, коли всі її піддані мають одну мову, а тільки тоді, коли в ній верховна власть єдина. Коли ж у ній при одній суверенній є ще й несуверенні верховні власти, як напр. в Германії, або в Сполучених Штатах, то це вже буде складна, а не єдина, це вже буде федеративна держава, хоч в ній і єдина державна мова. В класифікації держав мова не має ніякісенької ролі і не буде її мати ніколи. Через те, як в єдиній державі може бути скільки мов, так в складній державі може бути одна мова у підданих її. Питання про мову—це предмет лінгвістики, етнографії, культури, історії, а ніяк не держави, бо держава—це політична істота і для неї потрібні й елементи політичні, а не які інші.

Так само й територія буде політично єдиною, коли в ній єдина верховна власть. Різноманітність території геологічна, географічна, кліматична і т. и. ні трохи не перечить державі бути єдиною, то б то мати єдину державну мову.

Потреба мати в державі для державного вжитку державну мову—це натуральна потреба, і безперечно дуже корисно для підданих мати, окрім своєї рідної, ще й державну казенну мову для публічно-правових зносин; але ж се ні трохи не касує існування у народностей своїх рідних мов. Народ в державнім (політичнім) розумінні—се не етнографічна, не релігійна, не язикова чи яка инша, а юридична сукупність, (суцільність) підданих та й годі. Колись думали, що для існування єдиної держави потрібна єдина віра і почали вимагати в кожній державі єдиної державної віри, по принципі *cujus regio, ejus religio*. Але ж через такі неприродні для сутости держави вимоги се викликало „усобиць лютюю змію“, виникла, напр., тридцятилітня війна, що тяглася з 1618 до 1648 року, люде різних християнських вір різалися між собою 30 років, війна коштувала життя третині людности Західної Європи, і скінчилася тим, що ті ж люде нарешті побачили свою помилку тільки в зеркалі своєї крові й крові своїх братів. Тут тільки вони переконалися, що релігія не є елементом держави, і що держава може існувати, розвиватися і бути великою й славною, хоч би в ній були піддані й найріжноманітніших вір. Тепер ми бачимо, що таку ж саму помилку роблять і всякі асімілятори в справі з мовами народностей держави. Є такі речі, що по своїй природі не можуть бути монополією держави і стати казенними. Коли їх штучно, або через якусь потребу, роблять такими, то вони через те саме втрачають свою живу природу і набувають собі на її місці офіціальну форму. Державною мовою можна зробити і воляпук або есперанто, а живою мовою ніколи. Віра, совість, мораль, думка, переконання, душа, взагалі все, що належить до внутрішнього *я* людини, не можуть бути казенними, державними, офіціальними. Через те й казенна чи державна мова ніяк не може замінити живих мов живих народностей, бо жива мова, як се далі видно буде, є не що инше, як твір совісти народу, його сповідь, його душа. „Казенна“ мова—се згучить так само, як казенна, чи офіціальна совість, казенна віра, казенна думка..

Що до національного егоїзму, який так настирливо й непохитно ширить партія вшехполяків, або партія російських націоналістів, то про повну неморальність його й шкودливість для держави й підданих ми вже писали в статті „Націоналісти“, надрукованій у „Раді“ (1910 р. №№ 283, 284.). Зав-

Мова
не мов
ру м
А
к

важимо тільки, що ні одна держава, дороживши своїм існуванням, не може не боротися проти всього того, що руйнує моральність і заводить неморальність.

Надзвичайно влучно і яскраво розібрав ідеологію націоналізму, а в частині й світогляд російських націоналістів, які тоді ще не складали з себе політичної партії і через те не могли працювати організовано, Володимир Соловйов у ряді своїх статей за 1883—1891 роки (див. т. 5, пов. збір. його творів). Тепер, коли націоналісти зорганізувалися в політичну партію і працюють планомірно, їх діяльність набула собі ще більшої шкоди й небезпеки для держави і її народностей.

Довівши, що Катков свою самотню національну й політичну мудрість позичив у друга ієзуїтів Жозефа де-Местра, а Данилевський ідеї свого самотнього російського націоналізму взяв од німецького вченого Рюкєрта, і перешив на російський лад, В. Соловйов одріжняє народність чи національність од націоналізму й пише, полемізуючи з Страховим: „Распространяться о безнравственности национализма или национального эгоизма, покушающагося на жизнь и свободу чужих народностей, было бы, безусловно говоря, столь же излишне, какъ доказывать безнравственный характеръ личного эгоизма“. Але ж, каже він далі, — „манія націоналізма єсть господствующее заблужденіе нашихъ дней“, а через те він спиняється в своїх статтях на сім питанні і доводить, що формула народнього егоїзму чи націоналізму негує всяку справедливість, установає право на життя й розвиток тільки однієї якоїсь народности, а останні за-сужує на „національнныя убійства“ і освячує „всякое на-силіе, угнетеніе, безконечныя войны, все злое и темное въ истории міра“. Сі „патріоти“ нищать істину, бо „истина єсть право на существованіе“. Репрезентанти сих напрямків визначаються „равнодушіємъ къ истинѣ“, схиляють-ся тільки „передъ проявленіємъ внѣшней силы, передъ гру-бымъ фактомъ, не спрашивая у него никакого внутренняго идеальнаго оправданія“ і показують себе в своїх вчинках „отсутствіємъ всякаго понятія о человѣческомъ достоинствѣ, о правахъ личности“. Сі слова великого мораліста й справжнього патріота стали для сучасности пророчими. — Довівши, що народність — се загальнолюдський початок в живих формах народа, і через те служба народности — се найбільша служба

загальнолюдському ділові; що розумний розвиток усякої народности є не що инше, як возведення до загальнолюдського значіння того типу, який ховається в самім коріні народнього буття, Вл. Соловйов в статті „О грѣхахъ и болѣзняхъ“, полемізуючи з Страховим, між иншими, виставив такі свої тези: 1) Народність—се позитивна сила, і кожний народ має право на незалежне (від инших народів) існування і на свободний розвиток своїх національних здібностей. 2) Народність—се найголовніший фактор (чинник) природно-людського життя, і розвиток національної свідомости є великий успіх в історії людськості 3) Національна ідея, як політична справедливість, во ім'я якої обороняються й визволяються народности малосилі й пригнічені, має високе моральне значіння і заслуговує всякої поваги й симпатії. 4) Націоналізм чи національний егоїзм (цітуємо далі без перекладу), „т. е. стремление отдѣльнаго народа къ утвержденію себя на счетъ другихъ народностей, къ господству надъ ними,—естъ полное извращеніе національной идеи; въ немъ народность изъ здоровой, положительной силы превращается въ болѣзненное, отрицательное усиліе, опасное для высшихъ чловѣческихъ интересовъ и ведущее самый народъ къ упадку и гибели“..... 8) „Въ настоящее время (статтю писано р. 1889) при искусственномъ возбужденіи въ русскомъ обществѣ грубо-эгоистическихъ инстинктовъ и стремлений, а также вслѣдствие нѣкоторыхъ историческихъ условий, духовное развитіе Россіи задержано и глубоко извращено“... Так писав Вол. Соловйов.

Тоді, як бажання розвитку мови своєї народности і взагалі культур народностей, не має в собі й крихти сепаратизму, вимоги касування мов народностей і їх культур впливають виключно з національного егоїзму, в основі якого завше лежить ідея сепаратизму, бо такі вимоги й бажання можливі тільки при егоїстичнім одчуженні й виключенні своїх інтересів од спільних і од гармоничного еднання їх. Коли хто в родині, не порушаючи інтересів других членів її, дбає про свої інтереси, розвиває свої сили і пильнує свого зросту та добробуту, то се річ цілком натуральна і його ніхто ніколи не назве сепаратистом. Так само треба дивитися й на окремі народности в єдиній державі. Од такого дбання про власні інтереси й гармонійного еднання їх з інтересами спільними й инших членів ні родіна, ні держава, коли се роблять окремі народности в ній, нічого не програють, а тільки виграють, і

державного сепаратизму з сього ніяк не може виникнути. Але ж, коли який член родини, по виразу В. Соловйова, „давить и поглотаетъ другихъ для собственнаго насыщѣнія“, то тут безперечно ми маємо всі елементи сепаратизму, як егоїстичного відокремлення своїх інтересів взагалі, з бажанням панувати над усіма інтересами інших сочленів, з негуванням найелементарнішої справедливости й етики в відносинах і нищенням гармонійного єднання. З такого сепаратизму завше програв ціле і сей сепаратизм в державі може породити й другий сепаратизм—політичний. Таким чином, держава повинна вважати сіх націоналістів своїми ворогами і батьками чи провокаторами політичного сепаратизму.

Недобросовісність та запамороченість в сфері обвинувачень в сепаратизмі, особливо що до українців, довели багатьох у суспільстві до такого засліплення, що вони міф, вигадку, абсурд почали вважати за факт і дійсність.

В 1847 році ватажки українства, яких і досі звивають українофилами,—Костомаров, Куліш і т. д. склали Кирило-Методієвське братство, що мало своїм завданням прилучити до Росії всіх слав'ян. Шевченко сю ідею виспівав і поширив навіть у своїх палких віршах; те ж робили Старицький і інші українці. Здавалося б, обвинувачування таких людей і їх наслідувачів у сепаратизмі не тільки безглуздя й абсурд, а ще гірше. Ні, все то сепаратисти! І от, на протязі більш як століття ні одного факту і ні одного політичного процесу з обвинувачуванням в сепаратизмі, а проте байка про сепаратизм живе, як байка про відьом, повторюється на всі лади, шириться і во і'мя її, як во і'мя факту, вимагають на українців усяких репресій та скорпціонів, пишуть доноси, вигадують... Комусь ця пльотка про український сепаратизм потрібна, комусь од сії вигадки тепло і йде прибуток! Мимоволі пригадується той тип злодія, що, виправляючи себе, наговорює на безневинних людей безліч всяких нісенітниць та обвинувачень, заплутує справу й викручується, сам тим часом устигши в каламутній воді наловити рибки!

Що до мови, то тут про якийсь сепаратизм теж можна було пустити тільки безглузду вигадку, в якій ще легше розібратися, хто тільки вміє розібратися. Ми вже довели, що мова до політичних елементів не має ніякого одношення, а через те й сепаратизму політичного ніяк не можна витворити, коли б навіть хтось хотів сього. Справу можна розглядати

тільки з культурного боку. Німець, що дбає про розвиток своєї рідної німецької мови, чи буде сепаратистом? А коли буде, то від чого ж се він буде сепаратистом? Великорос, що дбає про розвиток своєї рідної великоруської мови, чи буде сепаратистом? Так само нема ніякого сепаратизму і бути його не може і в тім, що українець дбає про розвиток своєї рідної української мови. От, коли українець зрікається своєї рідної мови і вже сим одчужується, одокремлюється від свого рідного, то такий українець безперечно буде сепаратистом од української народности.

В бажанні українців розвивати свою рідну мову і взагалі свою культуру немає й племенного сепаратизму, бо від того вони не одчаються од руського племені. Принято вважати, що руське плем'я складається з трьох народностей: великоруської, української та білоруської. Розвиток кожної з них іде в актив руському племені. Коли за розвиток свого українців уважати сепаратистами племені, то по тій же логіці сепаратистами руському племені треба було б уважати й великоросів за їх бажання розвивати свою великоруську мову і взагалі свою культуру.

Що до великоросів, то праця асиміляторів їм загрожує тим самим нищенням, що й іншим народностям. Справді, русифікація, коли б мала навіть найповніший успіх і таку побіду над природою, якої не мали ніякі алхиміки, то і в такім разі ніяк не витворила б великоросів з жидів, поляків, українців, татар, німців і т. д. Переробити одну народність на другу з існуючих ніяк не можна. В найкращім разі від такої операції над народностями витворилась би якась нова народність, в яку скасовані народности дорогою ціною нищення свого природнього, пожертвування собою та калічення себе внесли б якісь спільні елементи, але ж з того не вийшло б людей великоруської народности. З великоросами довелось б змішати також татар, жидів, киргизів, комликів, черемисів і т. д. і що з того вийшло б—на се питання ніхто не може дати певної відповіді; ясно тільки, що жертви були б величезні ради сього світопредставлення, і ні великоросів, ні татар, ні черемисів, ні жидів і т. д. вже не було б на світі, а витворилось би щось інше, може таке, що й сами творці перелякалися б. Змішайте до купи чорну землю, білий пісок жовту глину, зелений глей і т. д. і з того вже вийде якась нова маса, в якій все буде перемішане, але ж та маса вже

не буде ні піском, ні глиною, ні глеєм, ні чорною землею, і ще хто зна, чи на тій мішанині родитиме що небудь. Так і в тій мішанині народностей через асіміляцію не стане й великоруської народности з її національною культурою, хистом, здібностями, вдачею, мовою і т. и. Асіміляція зість і великоруську народність, яка потоне в ній. Оце саме тепер добре почали розуміти великороси. І у них партія націоналістів, яку правдивіше було б назвати партією нищення всіх народностей, бо нарешті вона нищить усі національності і сама ні до якої не належить,—ця партія не має ніякого успіху, а поповняється переважно всякими сепаратистами від своєї рідної народности. Тим на Шевченківських святах сього року ніхто так гаряче та щиро не вітав українців, як великороси. Братерство росте і ніяким націоналістам не роз'єднати й не посварити українців з великоросами! Се добре підкреслили Шевченківські свята. Великороси добре зрозуміли, що різноманітність культур є окраса й багатство не тільки людськості, а й держави, в якій багатство культур збільшує баланс, що може бути тільки корисним, бо всяка вбогість у державі буде вбогістю й держави. Користування росіян з культур народів, у тому числі й з української культури, тільки сприяло їй більшому зростові та мочі, а ніяк не знесиловало її. Се факт загально відомий.

„Чи може ефіоп змінити шкуру свою, а барс плями свої?“—питає пророк Ієремія (13, 23) і відповідає, що се неможливо. Справді, щоб переинакшити природне явище, треба переинакшити його природу, а для того треба змінити саму природу істоти, в якій все органічно зв'язано. Тоді, в залежності від сього, і шкура, й плями, й мова зміняться, та тільки чи на краще ж? Для чого ж руйнувати попередню природу і взагалі для чого й ради чого все те робити? Щоб задовольнити свій дух метафізика і смак алхимика та витворити руйновництвом попередніх розумних органічних зв'язків, наперекір основам природи, якусь нову комбінацію, чи нову алхимичну істоту, та ще не з вимог дужого розуму, який ніколи не суперечить законам природи, а з вимог свавільної й може ще й хворої фантазії, кінця й краю якій немає! Безперечно, з того вийшло б інше, але ж гірше, а не краще, бо калікувате та штучне ніколи не може бути кращим для людини з здоровою психікою й добрим, нічим не зіпсованим смаком.

Все оце цілком прикладається до народностей і їх мов, проти яких так завзято повстають усякі асімілятори ради

своїх метафізичних та фантастичних вигадок. Ніколи не треба забувати уроку історії з латинською мовою. Всі зусилля вчених, письменників і політиків усякої масти зробити надзвичайно багату формами але ж мертву й штучну латину мовою людськості довели тільки до того, що вона стала ще штучнішою і загальмувала прогрес та культурний розвиток людськості на кілька віків. Але ж генії народностей, в яких жива природа перемогла, наперекір усім зусиллям учених, письменників і політиків, на місце єдиної латини, витворили живі романські мови, хоч і убогіші формами, та ж багатші змістом і природними силами й зв'язками з народностями. Людськість од того не розбилася й не збідніла, а стала незмірно багатшою, культурнішою й тісніше зв'язаною в своїй суцільності. Так і християнство, пристосовуючись до життя, теж тільки виграло від признання не самої жидівської, а всіх мов благодаттю єдиного Духа. Ріжні мови ніколи не перечили Церкві бути єдиною, та ще на стільки, що задовго до поділу церков, який стався не від ріжних мов і не через них, християнські вчителі проголосили відлучення від Церкви тим, хто буде чинити догану хоч якійсь мові й нищитиме чи негуватиме її. Про се з великою хвалою розповідається і в наших літописах під кінець 9 віку. Асиміляторам, одначе, як світським, так і духовним, ніщо не промовляє в їх зарозумілості й упертості і вони чинять своє діло. Вони не зважають на те, що до вищих культурних надбань народности, органічно зв'язаних з нею своєю істотою і злитих з її природою, належить найперше всього жива мова всякої народности. Між рідною мовою і народньою псіхікою існує найтісніший органічний зв'язок. Через те рідна мова народу завше буває найяскравішим виразом його народности, буття й культурної самостійности. Народність же—се вираз і фізіономія народу. Без народности немає народу, як природного явища, як фізичної колективної особи. Народ, як сукупність підданих, то б то, як юридична особа, може бути й без народности, а ще більше й без єдиної народности, але ж то вже буде не природне, а політичне, то б то юридичне явище. У нас річ про народ, як природне культурно-історичне явище. Все, що міняється в псіхіці такого народу, одбивається й на його мові, і що міняється в мові—одбивається на його псіхічнім стані, бо впливає на псіхіку. Знаменитий Гум-

больт писав, що „ті мови, які мають національну форму, можуть бути тільки безпосереднім витвором народів... Між строем (будовою) мови і успіхами всіх інших родів розумової діяльності стоїть зв'язок, якого оспорити не можна“. Таким чином, між народністю з її духовими особистостями і її мовою існує органічний природний зв'язок. „Мова, каже Гумбольдт, нерозривно зрослася з внутрішньою природою людини і швидче самодіяльно впливають з тієї природи, ніж люде творять їх з своєї волі: характер народу і особистості його мови разом і в спільній згоді впливають з недослідної глибини духа“. Таким чином, різноманітність мов залежить од особистостей народнього духа, а з сього вже виходить і те, що всяка мова, хоч буде й народнім витвором, але ж разом з тим буде і загальнолюдським витвором, в який народність вклала тільки свої особисті здібности. Хто нищить ці особистости, той нищить і особистости народности, а разом нищить і різносторонність та многогранність виразу людського духа. Змінити народності її мову на іншу—се все одно, що змінити їй душу її на іншу. „Мова, каже Гумбольдт, се не механічний засіб до розмови, а органічний вираз думки і уявлення тієї людини, яка говорить. (Die Sprache ist durchaus kein blosses Verständigungsmittel, sondern den Abdruck des Geistes und der Weltanschauung des Redenden.).

Наш учений Потебня, розвинувши погляди Гумбольда і одкинувши шляхом критики те, з чим не згоден, в своїй класичній книжці, озаголовленій „Мысль и языкъ“, в розділі, що зветься „Намѣренное изобрѣтеніе и Божественное созданіе языка“, розбиваючи ці дві теорії надзвичайно яскравою аргументацією, про першу з них пише: „Теорія сознательно-намѣренного изобрѣтенія (свідомо навмисної вигадки) языка предполагаєть, что природа и формы челоуѣческой жизни податливо готовы принять всѣ виды, какіе заблагоразсудить имѣ дать произволь челоуѣка; она построена на вѣрѣ во всемогущество разума и воли, на что бы они ни были направлены: на преобразование государства, литературы или языка“. Ця теорія дивиться на людину, як на необмеженого самодержця над життям і над природою (виходить і над розумом!), яку він ніби то може переробити по своєму бажанню, як схоче, вигворюючи для неї навіть нові закони. Ця теорія вважає людину законодавцем, як над „отечественнымъ языкомъ“, так і над

мовами народностей. Вона стоїть, таким чином, за „господство произвола“ в мові, чи літературній, чи державній, чи народній—однаково. Це саме і є теорія асиміляторів. Але ж люде, користуючись законами природи, можуть тільки розвивати те, що їм дано природою і що вони витворили вже й мають на її ґрунті, то б то на ґрунті своєї природи найперше всього, як то—розвивати свої дарунки природи й надбання відповідно до своєї природи і відповідно до своїх природніх сил. Сутість же всякої мови—це розвиток думки. Через те, „самое раздробленіе языковъ, — каже Потебня—є точки зрѣнія історії языка, не можетъ быть названо паденіємъ; оно не гибельно, а полезно, потому что, не устрняя возможности взаимнаго пониманія, даетъ разносторонность челоѳческой мысли“. З цього виходить так само, що нищення народніх мов і заведення на їх місце якоїсь одні мови дає однобічність і вузькість людській думці, через що робить її убогшою, вужчою, безбарвною, шаблonoвою, невиразною. Це роздроблення не є відокремлення від загального—ні, це тільки зріст; це ні трохи не нищить зв'язку з загальним, тільки що цей зв'язок робиться ріжними шляхами, а не єдиним засобом виразу всіма народами загальнолюдських свойств. Таким чином в цім роздробленні містяться неділимі стремління до цілости, бо то ріжностороння цілість. Ріжнomanітність світу не порушає й не нищить його єдності й суцїлости; ріжнomanітність природи не нищить її єдності й суцїлости.

В інших місцях тієї ж праці Потебня пише, що не всім мовам властиві всі згуки, як не всім інструментам всі тони; в кожній мові є своя система згуків. Таким чином, нищити мови—це все одно, що в музиці нищити ріжнобарвність і ріжнomanітність згуків, з гармонійного єднання яких складається вся краса музики, а в прикладі до народностей—це все одно, що винищити всі інструменти на світі і завести тільки якийсь один. Мова, каже Потебня, це найперш за все спосіб розуміти самого себе і виявляти своє розуміння в слові. З цього цілком ясно, що рідна мова найпотрібніша всякій людині, бо нею вона зможе саму себе зрозуміти і висловити своє розуміння найближче й найкраще. Передавати теж саме не своєю рідною мовою можна тільки робивши ще одну працю—переклад; але ж, окрім цієї нової праці, ніякий переклад не може відповідати цілком оріґіналові, а це вже спричиня-

ється ще й до затемнення думки через невідповідний її природі вираз. Коли ж думка через це не може досягти ясности, то й уява (представлення) не може зробитися правдивим поняттям. „Ясність думки і поняття, каже Потебня, так органічно зв'язані між собою, що це теж саме“. Що до поетичних творів, то тут повинна бути повна єдність згука й значіння його. „Вираженія поезії знаходяться вь самой тїснои связи съ языкомъ и самыя мелкія явленія народной поэзии построены на основѣ, слагавшейся вь теченіе многихъ тысячелѣтій“. На цім ґрунті творить і народній поет. Вже з сього ясно, щб значить для поета порвати або не бути зв'язаним з цією основою. Мова справжньої поезії не може розминатися ні з природою, ні з тим, що природне. Мова народнього поета повинна бути народньою. По віруваннях індоевропейських народів, каже Потебня, слово „це думка, істина і правда, мудрість, поезія“, а всім відомо, що „истина, добытая трудомъ многихъ поколѣній, потомъ легко дается даже дѣтямъ, вь чемъ и состоитъ сущность прогресса; но менѣе извѣстно, что этимъ прогрессомъ человекъ обязанъ языку“. Мова народности—це умова прогресу народа з тієї ж причини, з якої мова—це орган думки окремої особи. Такі думки й такі висновки з них в праці Потебні „Мысль и языкъ“. Такі ж думки про мову народности висловив і другий наш учений, Житецький.

Подамо ще й інші джерела. Французький історик літератури Гастон Паріс про народню мову пише так: „Зв'язки думки та вислову її такі великі й тісні, що змінити народів мову—це те ж саме, що перемінити йому душу“. Бельгійський письменник Ван Беєрс каже, що „перемінити народів його природню мову—це те ж саме, що вчинити духовне убивство народу, зробити його свнухом в сфері ідей“. Народність, думка й мова остільки органічно зв'язані між собою єдиною природою народности, що мова має рішуче значіння в духовнім житті людини й народности, в їх розвитку. Всесвітній учений псіхіатр Крафт-Ебінг пише, що рідна мова—це найважніший чинник для розвитку духового життя людини. Заучування слів та речі—це не що инше, на його думку, як надбання собі мислових продуктів, вироблених без краю довгою розумовою діяльністю цілого народу і втілених в слово, як в сімволі ніби сконцентрованого й скрісталізованого думання, бо кожен з тих сімволів містить у собі цілі ряди окремих

уяв. Через це між народністю і її мовою живе не механічний, а органічний зв'язок, і втрата народом своєї мови тяжко відбивається на його розумові, розвиткові й духовнім стані взагалі. Вона гальмує йому на довгий час як розумовий, так і взагалі духовний розвиток і прогрес. Ось через що, каже Крафт-Ебінг, ті народи, що досягли національної свідомости, дуже й цілком справедливо дорожать своєю мовою, як дійсним, природнім і дорогоцінним народнім скарбом, надбаним колективною духовною діяльністю великого числа попередніх поколінь, бо позбавитись народів своєї рідної мови—це значить стати духовно убогим, збідніти до краю. Так міркує великий психіатр, рівного якому світ не знає.

Дуже влучно і яскраво висловив це все кн. Вяземський у вірші:

Языкъ есть исповѣдь народа:
Въ немъ слышится его природа,
Его душа и быть родной.

Проф. Зелінський у своїй книжці: „Изъ жизни идей“, як спеціаліст філолог, дав на се багато доказів. Він пише, що „языкъ—это та природа, которой мы действительно окружены всегда и вездѣ“. Посилаючись на Гумбольта, він каже, що рідна мова народу—се його духовна фізіономія і його власна стіхія. Народ без своєї рідної мови все одно, що людина без власної фізіономії і без власного виразу самої себе. Коли рідна мова—се душа народу, а всяка душа має свою совість, то безперечно, що рідна мова, як твір і вираз душі, виробляється совістю народу і є його сповідь, через що позбавити народ його рідної мови—се разом позбавити народ і його совісти, чи перемінити йому його душу і його совість на якусь іншу, бо не тільки чужа мова, а навіть чужі слова в народній мові не будуть тими продуктами, які виробила собі совість народу. Особливо неухється мова перекладеними словами, як фальсіфікатами виробів совісти. Через те краще вживати чуже слово, не перекладаючи його. Звичайно чужі слова й перекладені залазять у мову зовнішнім і неприроднім шляхом, не будучи виробленими народньою совістю, і „чѣмъ больше процентъ такихъ словъ, тѣмъ менѣе языкъ народа служитъ выразителемъ народной совѣсти“. Так мова може зробитися й цілком чужою народній совісти, то б то й народіві. Се робить народіві величезну шкоду, але ж народ не може жити без своєї сповіді, і він ви-

творить собі свою мову, а та, що одійшла від його совісти, стає йому чужою, хоч би своєю формою й здавалася йому рідною. Так мова, одбившись і одірвавшись од рідного джерела свого, робиться штучною, мертвіє й нарешті гине, як се сталося з латинню, з старо-грецькою, старо-жидівською та іншими мовами. Письменники завше повинні пам'ятати се і як найбільше держатися народнього джерела й народньої течії мови, а уникати всякої неприродньої й чужої народній совісти штучности.

З сього виходить, що коли б народ перемінив собі мову на иншу, то разом з тим перемінилося б на инше й духове обличчя народу, його душа і його совість. Таким чином, з новою мовою вийшла б і нова народність, а не та, що була попереду. Разом з сим народ утратив би й колишню свою духову істоту. Такий народ зробився б або якимсь ублюдком, або ж взагалі з природнього утвору став би штучним твором і в такім разі, як усе штучне, одірване од природи, гіршає, мізеріє, а не кращає, то й він був би засуджений на таку ж долю. Се ніколи народові не минається безкарно, як і те, коли він замикається в собі й ставить фортеці від чужих впливів на його. Вся сила в тім, щоб народ не одривався від свого природнього ґрунту, від своєї народности, а разом щоб і не відгорожувався від людськості.

І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь—

казав наш поет. Що народність од асиміляції має величезну шкоду—се ясно, бо той, у кого гинуть усі придбання його предків, од того не багатіє, а убожіє. Сурогат і імітація чи фальсіфікат ніколи не кращі за натуральне. Зостаючись сама собою і придбавши від інших хоч би й те, що накидають асимілятори, тільки щоб без нищення свого рідного скарбу, народність од того безперечно тільки забагатіла б ще більше, тільки ще придбала б. Але ж асиміляція тільки й заснована на нищенні всіх попередніх придбаннів народности, всіх її природніх скарбів, витворів людського духу, культури й історії. З цього всього виходить, що хто нищить народню мову, той нищить або псує духовну суцільність народу. Він тим самим найперше всього рохитує природню психічну організацію народности, що зроста віками, а тим самим він знесилює духовну природу народу, робить її хисткою, не стійкою, кволюю, нездатною на великі акції духа. Таким чином дітей треба виховувати

неодмінно й завше в атмосфері їх народности й природної мови. В противнім разі дитині загрожує неодмінно каліцтво й знесилення душі. Витворивши на рідних підставах народности певний і родючий ґрунт, потім слід і треба навчати й інших мов, щоб, забезпечивши рідний добрий ґрунт до рідної культури, збагатити на нім душу дитячу ще й сторонніми культурами. Се неодмінно треба пам'ятати всім, щоб не робити своїх дітей і свій народ духовно немічними й неплодними, чи, як висловився Беерс, євнухом в сфері ідей. Тяжко помиляються ті, що починають учити дітей з чужих мов, кажучи, що своєї мови діти вивчатися й потім. Вони несвідомо чинять дітям величезну шкоду, розбиваючи ім душі змалечку, калічучи їх совість, а тим самим і нищучи совість їх взагалі. Безперечно, що се одна з великих причин занепаду моральности сучасних зденационалізованих поколінняв.

З сказаного ясно, що у поета в його творах не може бути ні тії щирости, ні духової суцільности, ні природної яскравости та барвистости, ні взагалі відповідности природі, коли він пише не природною йому мовою. Коли письменник, хоч би й мимоволі, мислить однією, рідною йому мовою, а пише іншою, то ся подвійчатість мови неодмінно буде зв'язана з двійчатістю душі, з чого вийде псіхічна роздвоєність, неминуча двоєдушність, нещирість, стіхія всякого фальшу. Яка б не була гарна роблена квітка, а вона ніколи не буде кращою за живу квітку, витворену й зрошену самою природою, і в робленій квітці, хто приглянеться, неодмінно додивиться й знайде силу всяких дефектів і ненатуральностей, яких у живих квітках не буває. На сім ґрунті подвійного псіхологічного процесу у геніїв і талантів виникає (виникає вона і у звичайних людей, та не так яскраво) така внутрішня духовна боротьба, що через неї вони часто гинуть, бо геній завше суцільний, як сама природа, і не дробиться й не розмінюється. Він гине так само, як гине народність, утрачаючи свою мову, яка є завше її душею й совістю. Ось через що Гастон Паріс писав: „Самих великих письменників ще замало для того, щоб витворити народню літературу, бо, щоб витворити її, треба щоб у письменників виявилася душа народу. Тоді тільки їх вирази чуття й думок гідні будуть знайти відгук у душах їх земляків, хоч би вони й не були гідними захопити чужинця“. А щоб виявити чи змалювати душу народа,

треба бути не чужинцем народові і його народности, а своїм, то б то треба найперш за все, щоб письменникові мова народности не була чужою. Без сього годі вповні зрозуміти народ і пережити його чуття й думки його совістю, душею й розумом. Чужинець ніколи сього так не зможе зробити, як такого ж хисту й таланту людина тієї ж народности не відчужена від неї. Коли існують такі тісні зв'язки, природні й органічні, між мовою й народністю, то очевидно, що народний поет, який повинен бути виразом і висловом свого народу, говорити його колективними устами за його самого і виявляти в своїх творах душу народу, повинен писати неодмінно народньою мовою, бо без неї він не може бути народнім; він не зможе бути совістю й сповіддю народу, через що не буде й загальнолюдським, то б то не здобуде того, що вважається найбільшим достоїнством письменника і дає йому вічну добру славу й повагу. Народний поет завше буде не тільки національним, а й загальнолюдським, бо національне є одна з форм загальнолюдського. Через те, хто виступає проти якоїсь народности, той виступає разом і проти людськості. Очевидно також і те, що хто зрікається своєї природньої мови, той зрікається й своєї народности, свого природнього ґрунту і своєї душі й совісти; той зрікається й самого себе в своїй природній духовній істоті та витворює з себе духовну пустиню чи пустку. Балачки такої людини про загальнолюдське, вище і т. д. є тільки пусті фрази та баламуцтво. В кращім разі це самоомана. Між такими людьми є й народники, які, бажаючи народам добра, розуміють його по своєму і чинять не добро, а зло. За своєю метафізикою вони не бачать дійсного життя і напр. українському народові стоять впоперек шляху до культури, прогресу, розвитку національних здібностей, провадять деморалізуюче винародовлення й нищать усе, на чім будується добра будучина народу. Взагалі ж така людина, спорожнивши свою душу від рідних народніх скарбів, стає бездушною й перестає бути одгучливою не тільки до свого, а й до чужого, бо їй нема чим обзиватися. Втерявши чутливість до ближчого, до рідного, як вона може бути чутливою до дальшого, до чужого! Не мігши перечувати за других і переживати те, що переживають другі люде, така людина духовно убожис, занепадає і не може бути ні альтруїстичною, ні взагалі гуманною. Якого ж добра можна сподіватися від

такої людини! Се або така людина, якій усе однаково і яку ніщо не схвилює, або ж бездушний та жорстокий егоїст, який нікому не зичить ніякого добра, і всьому зичить зла, особливо ж своєму рідному, яке зневажив і якого зрікся. Це робить він для того, щоб показати, що рідне він і справді вважає за таке лихе, яке повинно винищити, а разом і для того, щоб заспокоїти останки своєї совісти й виправдати себе перед собою й людьми за свій вчинок, а тим, до кого пристав, показати щирість до них. Через те ті, що зреклися рідного, завше чинили йому найбільші шкоди. Тут саме й видно бездушність та неморальність сих людей. Високі емоції духа й вимоги етики їм зовсім чужі—вони їх позбавлені. Чи такі ж люде користні й бажані? Кому вони потрібні й чию сльозу осушать? Що доброго можуть зробити комусь ці черстві, бездушні егоїсти й лихі кар'єристи! Ось кого фабрикає денаціоналізація, винародовлення, асіміляція!

Візьмімо декілька ілюстрацій до тільки що сказаного.

Латинська мова колись була певній частині італійської людности рідною. За ті часи римські письменники витворили й zostавили нам шедеври творчости, чудові зразки і мови, і літературної продукції; але ж усе те зараз тільки свідок минулого, того, що вмерло. Латина не пішла за розвитком живої народности і відокремилася від неї зусиллями письменників, а у живої народности стала розвиватися жива проста мова народности. І от латинська мова, порвавши з живим джерелом свого життя й краси, з живою народністю і ставши мовою тільки письменницького цеху, спинилася в своїм розвитку, стала нидіти, перестала бути живою совістю й сповіддю народа. Живий народ нею не говорив і для його вона зробилася штучною, позбавленою живої душі, мертвою, хоч і була навіть єдиною мовою книжників, учених, письменників. Та науку, хоч і з меншим успіхом, можна викладати й вигаданою мовою, хоч би й на есперанто, і всі ті ріжнородні люде, що вживали латину, нанесли в неї всяких, не життьових, а штучних, умовних, вигаданих елементів, які не мали нічого спільного з продуктами народньої совісти. І от витворилася згодом навіть особлива латинь, що зветься середньовіковою, всім чужа, штучна, вигадана, бездушна і для всіх мертва, хоч надзвичайно стройна, багата й виразна. І от, хоч нею говорили й писали всі вчені й освічені люде

всього світа, хоч вона й була панською, а про те ніхто з тих людей не zostавив нам нею написаного ні єдиного художнього хоч скільки небудь яскравого, талановитого утвору навіть на протязі довгих віків. Мертва штучна мова мертвила й таланти, робила їх творчість штучною, одірваною од життя і його природи, бездушною, сухою, нудною, неплідною. А італійський народ, збувшись омертвілої мови, розвивав свою простолюдну мову, дав нам багато великих письменників, що писали нею, починаючи з геніяльного Данте, і зробив її літературною. Так само на місце державної й панської латинської мови вирости й інші мужичі мови. Французька, німецька, англійська і т. и., мови теж колись були тільки простими і вважалися за некультурні, грубі, мужичі мови, а тепер це всесвітні мови науки, літератури й живої розмови. Народ не міняє своєї рідної мови, а розвиває її природнім їй шляхом, з якого латинська мова зійшла, ставши мовою тільки якогось кола, мовою літературного цеха, а свій народ покинувши. Така сила живої народньої стіхії і зв'язку з народністю.

Не дурно відчуження російської літературної мови од великоруської народности завше турбувало й турбує літераторів, філологів, публіцистів, політиків за долю літературної мови. Цікаво, що Катков, який, як філолог, добре розумів цю справу, писав з цього приводу так: „Оглядываясь на нашу историю, обозрѣвая нашу литературу въ прошедшемъ и настоящемъ, допрашивая нашу цивилизацию, мы, къ сожалѣнію, не видимъ абсолютной невозможности, чтобы вмѣсто того русскаго языка, которымъ мы теперь говоримъ и пишемъ, не явился рано или поздно, при новыхъ историческихъ условіяхъ, какойнибудь другой русскій языкъ“. (Русск. Вѣст., 1861 г., мартъ). Катков тоді думав, що сим „языкомъ“ може стати українська мова. Може ця думка й піддала йому жару після того проти української мови й української літератури, на розвиток якої він разом з Костомаровим навіть збирав гроші через оповіщення в „Москов. Вѣдом.“!

І наші українські письменники, вчені та пііти 17—18 віків, що мали латину та церковно-слав'янщину за мови освіти й культури, а до народньої мови ставилися з погордою, вважаючи, що простонародність принижує їх високий ранг учених та письменників, не zostавили після себе на тих благородних та вчених, але ж мертвих мовах ні одного яскравого

й хоч скільки небудь талановитого твору. А проста українська мова виросла тим часом в літературну й наукову мову і дала нам чудові зразки художньої й поетичної творчости, в особі ж Т. Г. Шевченка дала і геніяльного світового поета. Дасть вона їх і ще, коли письменники тільки будуть держатися народнього берега, того міцного природнього ґрунту, який тільки й може дати живу силу життя, а не будуть фальсифікувати продукти народньої совісті!

Те ж саме сталося і з польською мовою: як народній елемент переважив штучну й мертву латинщину, так і пішла пишна література.

І у великоросів церковно-слав'янська мертва й вигадана мішанина, хоч і „високого стилю“, не дала ні одного талановитого твору, хоч і були навіть більш ніж талановиті письменники. Вони цуралися „подлой“, то б то живої простонародньої мови. В кінці 18 та в першій половині 19 віку по російських вищих і середніх панських родинх вживалася французька мова, яка визнавалася єдиною культурною й благородною. Дехто з дітей в ті часи рідної мови зовсім не знав і вважав нею французьку. І от, ми за ті часи не можемо показати ні одного талановитого художнього твору, написаного росіянином по французькому, а російською мовою написано багато не тільки талановитих—нею написано й геніяльні твори Пушкіна, який робив спроби писати й по французькому, та нічого з того не вийшло. Поет Тютчев, що змалечку тільки й знав французьку мову, бо в родині іншої і не було, а російської вивчився тільки в школьні роки, теж не міг творити поезій по французькому, а писав їх тільки по російському. Ся мова російська не була народньою і поети не були народніми навіть формою, а не тільки змістом, і Пушкін, бажаючи стати народнім великоруським поетом, вчився мови од московських проскурниць і інших простих великоруських людей, але все ж таки і та ненародня мова була ближчою природі авторів.

Українець Гнідич, товариш Котляревського, був талановитішим за його, а проте, писавши не рідною, а вивченою та ще й штучною російською мовою, не лишив нам ні одного видатного твору і про його всі забули. А Котляревський, що писав своєю природньою українською мовою, лишив по собі такі твори, що й досі не згубили своєї свіжости і розій-

шлися навіть за межі України. Квітка Основ'яненко писав і по російському, і по українському. Російські його твори, в порівнянні з українськими, всі визнають дуже й дуже слабими. Це все факти. Так і твори Шевченка, писані російською мовою, вийшли такі безбарвні та нудні, що їх не хотіли друкувати і ними ніхто не цікавився, тоді як українські поезії його мають у собі всі ознаки геніяльності автора.

Творчість Марка Вовчка завше була і зосталася великою загадкою. Дехто навіть доводить, що українські твори вона писала з допомогою українця. Але ж у роду в Марковички не всі великороси, були й українці. Друге те, що вона в своїх творах так копіювала життя, як фотограф, і більш записувала з народніх уст, ніж сама творила. Третє те, що індивідуальні особності людини в виключних випадках можуть одповідати й чужій для неї народності. Виняток не робить норми, правила. Через те й сей факт ні трохи не руйнує того, що ми довели раніше, і не суперечить йому.

Геніяльні й більш талановиті письменники в своїй творчості інстинктивно пориваються до народности, щоб зблизитися з нею, як з ґрунтом для творчости й джерелом зросту. В житті російської інтелігенції, як великоруської, так і української, завше було величезною драмою те, що через одчуження від народу ні вона не розуміє його, ні народ її. На сім ґрунті, по виразу д. Іванова в його „Новій культурній силі“, виник „неотразимый призракъ грознаго недоразумѣнія, фатальнаго взаимнаго непониманія между народомъ и его прекраснодушнымъ рыцаремъ“, через що народ для інтелігенції все застається тільки „сфинсомъ или таинственнымъ незнакомцемъ“. В такій атмосфері народ і інтелігенція, як каже д. Іванов, розпадаються ніби на два окремих і чужих одному племені, з чого виникає великий трагізм життя, а для письменницького таланту „извращеніе и гибель“, бо все, що одірвано від рідного ґрунту, засуджено „на органическое худосочіе и вырожденіе“, та й сама культура робиться якоюсь оранжерейною. Така інтелігенція і такі письменники хоч і говорять во ім'я народу чи од імени народу, але ж справді вони висловлюються не від народу й за народ, а сами за себе і від себе. Такий письменник не може бути народнім, бо народній письменник—це „трибунъ, истолкователь и слава своего племени“, він „воплощенный духъ своего народа, своего

рода микрокосмъ народныхъ стихій“ і в його творах „просто естественное тождество дѣятеля съ народомъ“. Прикладаючи все це до Шевченка, якого д. Іванов вважає справжнім народнім поетом, він додає, що завдяки такому поетові „блескъ генія озаряеть весь міръ, откуда вышелъ поэтъ, и непоколебимо утверждаетъ права этого міра на челоуѣческое достоинство, на всѣ высшіе дары челоуѣческой природы, и, слѣдовательно, на общія всѣмъ челоуѣческія права“. Ми навмисне зробили цю довгу виписку з великоруського автора, що так яскраво підкреслив вагу народности в творчості поета і зв'язків письменника з народністю. Ці думки д. Іванова проливають світло на великі драми в житті таких безперечно геніяльних письменників, як Пушкін і Гоголь.

Пушкін все оте добре почував своїм інстинктом, хоч і був одчужений од того вихованням, упередженнями свого кола і завичками. Бажаючи стати народнім поетом, він усіма силами свого генія хилився до народности. Він добре розумів, що народне завше прогресівне і має свою будучину, для якої живе. Зв'язавши себе з народнім, поет зв'язує себе і з прогресом, і з будучиною, в яку з народністю переноситься і ім'я поетове. Але ж одчуження було таке велике, що геніяльний письменник не міг досягти того. Він тільки й досяг, що писав не тію штучною, далекою від життя мовою, якою писали до його і в його часи, а наблизив свою мову до народньої великоруської, учившись її від простих людей і радивши й другим вчитися їй. В цьому вже самому величезна його заслуга, що сама одна вже переносить його ім'я в будучину, але ж це була тільки форма народности, а змістú її він так таки і не подужав досягти, хоч, по виразу Добролюбова, й ганявся за ним.

Душевною драмою закінчилася письменницька кар'єра і українського генія Гоголя. Вся його душа була органічно зв'язана з українською народністю, але ж через помилкове бажання витворити з українського й великоруського „общеруське“ та через прикрі життьові обставини йому довелося чинити надужиття над своєю душею й совістю і одтягати їх геть од рідного та природнього на бік почасти чужого, а почасти штучного, метафизичного, яке він вважав за „общеруське“. Все оце витворило у Гоголя духову роздвоєність між своїм рідним і великоруським. З сього виникла в нім непе-

рестанна боротьба в самім собі й проти самого себе, боротьба найперше всього проти тієї стихії, що була природньою основою всієї його істоти, проти його народности. Проф. Мандельштам в своїй розвідці „О характерѣ Гоголевскаго стиля“ старано аналізує твори Гоголя й пише, що у Гоголя саме розбуженя творчої думки „шло по колеѣ родного языка... на родномъ языкѣ онъ былъ глубоко художественъ и глубоко правдивъ“, він думав українською мовою і „мысленно переводилъ обороты, слова буквально, примѣняясь къ русской рѣчи“. Але ж навіть перекладаючи, Гоголь „пользовался малорусскимъ языкомъ каждый разъ, когда общерусскій не въ состояннїи былъ передать той тонкости мысли, которая передавалась естественно языкомъ малорусскимъ... Малорусскій языкъ преобладаетъ въ тѣхъ случаяхъ, когда мысль требуетъ выраженія настроенія. Какъ только вспыхиваетъ, напр., чувство любви къ тому, что сердцу близко, малорусская рѣчь становится господствующей“ (стр. 208—217).

Сам Гоголь, вважаючи українську мову окремою, іншою од великоруської й „загальноруської“, свою рідну мову для себе величав „языкомъ души“ і з приводу перекладу проф. Максимовичем з української на російську мову писав йому: „Есть пропасть такихъ фразъ, выражений, оборотовъ, которые намъ, малороссіянамъ, кажется очень будутъ понятны для русскихъ, если мы переведемъ ихъ слово въ слово, но которые иногда уничтожаютъ половину смысла подлинника. Почти всегда сильное лаконическое мѣсто становится непонятнымъ на русскомъ, потому что оно не въ духѣ русскаго языка: и тогда лучше десятью словами опредѣлить всю обширность его, нежели скрыть его. Помни, что твой переводъ для русскихъ, и потому всё малорусскіе обороты и конструкции прочь“. Мимоволі пригадується те, що про мови писали в переданих нами місцях такі авторітети науки, як Гумбольдт, Потєбня, Зелинський, Житецький і інші. Гоголь незалежно від науки все те вгадав чуттям свого генія.

Більші подробиці з сього приводу про Гоголя й про причини, через які він, не вважаючи на такі погляди, силував себе й писав по російському, читач може знайти в моїй брошюрі: „Н. В. Гоголь и Малорусское общество“, а для нашої теми й сього досить. Се свідoctво самого Гоголя, дуже компетентного в сій справі експерта і певного свідка.

Не треба забувати, що все оце переживає кожен з українців через асиміляцію, тільки що Гоголь геній і через те у його все вийшло в великім і для всякого помітнім масштабі.

Два наведені приклади — Пушкін і Гоголь — дуже яскраво зв'язують питання про вагу народньої мови для народности й творчости, показуючи і взагалі, яке велике значіння має народність і яку велику шкоду чинять одчуження від народности та асиміляція.

Ось приклад, яку велику користь приносять повні зв'язки з своєю народністю.

Повні зв'язки Т. Г. Шевченка з українською народністю мали рішуче значіння і для творчости геніяльного поета, і для українського народа, і для їх будучини. Тоді як Гоголь, піддавшись вимогам утопічної теорії, не хотів слухатися внутрішнього голосу своєї природи і вчинив, по виразу П. Житецького, замах на історію ради теорії, яка, в додаток до утопічності, ще й суперечить сама собі, бо в ній навспражки сховався під маскою великоруський націоналізм, Шевченко негував усякий замах теорії на історію й життя. Він ставився з повною повагою до своєї української народности, яка для його була певним і самостійним фактом, і визнавав за нею однакові права, як і за іншими, на повноправне існування й повноправний розвиток і виявлення самостійної української народньої сили. Він послухався внутрішнього голосу своєї природи і, належавши всією істотою до української народности, творив по українському і писав українською мовою. Сього вимагала від його внутрішня висока й непереможна потреба творчости, через те непереможна, що вона має свій природній шлях, ухилення з якого ніколи й нікому дурно не минається. Він не хотів чинити над своєю творчістю насилування, надуживати її, бо не визнавав можливим двоїтися, через що вся його поезія має надзвичайну цілість, ту цілість, яку має тільки сама мати природа. Духовне двоїння завше розбиває не тільки талановиту, а всяку людину, бо для його треба двічі родитися: родившись раз з своєю душею, родитися потім і вдруге з другою або ради другої душі. Натуральні ж родини по закону природи бувають тільки раз у кожного створіння. Друге народження через те вже буде не натуральним, а штучним, не настоящим; а все,

що не натуральне чи не настояще,—те фальшиве. Висока ж художність завше тільки й може бути настоящою, тільки широкою, і як є у всім чисто відповідає життю, бо вона вірна йому й ніколи не зражує ні його, ні природи взагалі. Без сього, каже П. Житецький, „художество не може бути втіленням (воплощенієм) життя і може з себе уявляти хіба тільки порожню екзальтацію, фальшиву фразу, та й годі... бо слова не можна одірвати від життя. На чужій мові типовість життя позбавляється свого коліру й паху, бо чужа мова вироблена на чужім ґрунті й має інші соки... Оцьому законові—з'єднанню слова з життям—підлягало й велике слово Шевченка“, через що воно зрозуміле й дороге не самим українцям, а всім, у кого тільки б'ється живе серце людини. Спроба калічити свою творчість і писати по великоруському показала, що коли б Шевченко послухався тих, що вимагали від його, як од Гоголя, писати по великоруському, то від його великого славного українського і всеслав'янського імени нічогосінько не зосталось би для історії, ні для українців, ні для великоросів, ні для слав'ян, ні для людськості. Його ім'я тоді, по слову П. Житецького, розпустилося б і потонуло у всеросійським морі без усякого сліду, бо і російська література через те забагатіла б тільки „лишними виршами и стихосплетеніями, похожими болѣе на вымочки, чѣмъ на живое слово“, як се видно з тих спроб писати по великоруському, які зробив Шевченко. Могутній геній Шевченків переміг усі спокуси, і поет пішов тим рідним шляхом, який показала йому природа, а не тим, яким ідуть „жалкіе и безцвѣтныя перевертны, наклоняющіеся въ ту сторону, куда сильнѣе вѣтеръ, или люди, окончателъно изсушившіе въ себѣ живую струю народнои силы“. (П. Житецький. „Русскій патріотизмъ“, март, 1862 р., „Основа“).

Мова народу—се його свобідний орган духа. Через те, хто проти мови, той і проти свободи духа, і проти вільного духовного розвитку народу. Цієї істини не зрозуміли ще й досі ті російські інтелігенти, народники й ліберали, що, стоявши за всякі свободи й вимагаючи їх, любенько працюють в однім стані з усякими українофобами і народоненавистниками. Українська мова, каже Житецький, виникла не з голови книжників і витворена не літературним цехом, а уявляє з себе дорогоцінний продукт творчості народнього духа

і народньої свідомости. Як вільний орган духа, українська мова має всі права, які мають взагалі мови народів. Зневажливий та високомірний погляд інтелігенції на українську мову—се погляд упривеліюваного стану суспільства, що, наперекір демократичним принципам, хотів би удержати за собою панування над людом. Се неповага до народу й до його душі, се нерозуміння його сил і значіння в історії, се свідощтво узькості й поверховости погляду, а разом і короткозорого егоїзму.

Шевченко писав українською народньою мовою. Се факт величезного значіння. В українській мові Шевченко показав усю глибину своерідної сили і оцим, каже Житецький, воскресив в історії особу українського народа, а разом з тим закріпив за ним вільний і самостійний орган виразу думок— його мову, на яку український народ може рахувати, як на тверду основу свого самостійного культурного життя в історії серед інших народів і бути певним, що він не згубиться й не зникне з світа.

Зміст і форма віршів у Шевченка з'єднані так міцно, як злиті. Роз'єднати їх неможливо. Так буває тільки у народа і у народнього поета, де все уявляє з себе повну цілість гармонії. І як народній поет нерозривно зв'язаний з своєю народністю, з її минувшиною, сучасністю й будучиною, а по виразу д. Іванова— „онъ воплощенный духъ народа, своего рода микрокосмъ народныхъ стихій“, через що в творах народнього поета „просто естественное тождество дѣятеля съ народомъ“, то, хто визнає українську поезію й українську мову Шевченка, той мусить логічно визнати й українську народність і українську мову народа. Своїми творами рідною мовою Шевченко підняв і поставив українську мову на височінь, а в народі збудив активний дух творчости й культурні традиції нації, направив їх в будучину і надав їм сили й ще більшої активности. Шевченко в українськім народі будив національну свідомість і творив життя народности, живив кохання до рідного і викликав бажання працювати на користь занедбаной української народности, яку історія так тяжко скривдила. Він зробив те, що, по виразу Вол. Соловйова, має високе моральне значіння, заслуговує всякої поваги й симпатії і уявляє з себе великий успіх в історії людськості. Шевченко витворив національну свідомість українського суспільства. Чи можна ж було б усього

отого досягти, занедбавши свою народність і зацуравши рідну мову! Ні! Любити рідне, а в тім числі й рідну мову, це моральний обов'язок з обов'язків. Хто легко його кидає, того кидає й моральність, а справжня творча діяльність, як і взагалі творчість, не може бути неморальною, через що вона кидає всякого, хто її оскверняє неморальністю. Т. Г. Шевченко виконав сей обов'язок і в цьому його найбільша заслуга, за це йому найбільша честь і пошана та вдячність. Сією діяльністю він воскресив народність і став її творцем.

Від того і великороси не програли, а виграли. Нема сумніву, що Шевченко зробив не малий вплив і на великоруську літературу, чого не було б, коли б він писав по великоруському й зацурав свою народність. Академик Котляревський пише: „Настане час, коли безсторонній історик російської літератури підкреслить в історичнім рухові її багато чистих свіжих струменів, занесених у неї поезією Шевченка, і покаже, що сі живі струмені течуть з цілощого живого джерела рідної Шевченкові України“. Проф. Петров пише: „Шевченко першокласний поет слав'янського світа і своєю поезією в напрямкові відродження зробив величезне вражіння на всі слав'янські народи й допоміг дальшому розвиткові їх літератур.“

Т. Г. Шевченко зробив в історії українського народа таке діло, значіння якого вповні виявить тільки будучина. І за те його ім'я перенеслося в будучину, а що живе в будучині—те безсмертне.

Таке значіння рідної мови для народности й творчости.

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ УЧИТЕЛЬ“.

ВИДАЛО ТАКІ КНИЖКИ:

№	1.	Гр. Шерстюк. Українська граматика для школи. Ч. I.	20 к.
”	2.	С. Черкасенно. Про небо. Популярна астрономія. Ч. I.	20 к.
”	3.	Діткам. Казки й вірші.	10 к.
”	4.	” Як вродилася пісня. Казка	3 к.
”	5.	” Убогий жид. Казка	2 к.
”	6.	З. Топеліус. Пустун Розбичаченко. Казка. Перекл. Б. Грінченка. З мал.	2 к.
”	7.	Бр. Грімми. Казки. Книжка I. Перекл. Гр. Шерстюк.	3 к.
”	8.	С. Черкасенно. Граматка. (Букварець)	5 к.
”	9.	Ол. Кониський. Арихметика для українських шкіл	10 к.
”	10.	Б. Грінченко. Про книги. Як їх вигадано друкувати	10 к.
”	11.	М. Загірня. Який був лад в Афіській державі	10 к.
”	12.	„Світло“ — Літературний ілюстрований збірник для дітей. Ц. 35 к, на кращому папері	60 к.
”	13.	В. Корольов. Про людське тіло. З малюн.	15 к.
”	14.	З. Топеліус. Казки. Перекл. Б. Грінченко. З малюн.	8 к.
”	15.	Д. Дорошенко. Білоруси і їх національне відродження	5 к.
”	16.	В. Доманицький. Словаки. Про їх життя та національне відродження. З малюнками	10 к.
”	17.	С. Черкасенно. Про небо (популярна астрономія). З малюнк. Частина II	15 к.
”	18.	М. Коцюбинський. Ялинка. Трое оповід. З малюн.	8 к.
”	19.	Б. Грінченко. Олеся. Трое оповід. З малюнк.	5 к.
”	20.	Коцюбинський. Харита. Оповід. З малюнк.	3 к.
”	21.	Гр. Шерстюк. Українська граматика. Ч. II-га. Складня	25 к.
”	22.	Б. Грінченко. Телеснк. Народня казка	1 к.
”	23.	Г. Андерсен. Погане каченя. Казка. Перекл. М. Загірня	2 к.
”	24.	Бр. Грімми. Хатка в лісі. Казка. Перекл. Гр. Шерстюк	2 к.
”	25.	Лебедєва. Урятувала. Оповідання	2 к.
”	26.	В. Доде. Дядькова коза. Казка. Перекл. С. Русова	2 к.
”	27.	С. Черкасенно. Яма. Оповідання	1 к.
”	28.	Л. Глібов. Байкарський дарунок. Збірка байок	4 к.
”	29.	Юр. Сірий. Дивні рослини.	2 к.
”	30.	Гр. Шерстюк. Про зовулю.	1 к.
”	31.	Юр. Сірий. Світова подорож	3 к.
”	32.	Б. Грінченко. Українські народні казки. З багатьма малюнками: художньою обкладинкою	60 і 80 к.
”	33.	Т. Шевченко. Малий хобзарь для дітей з малюнками	20 к.
”	34.	С. Єфремов. Історія українського письменства	2 карб.

Склад видання у Києві, в Українській Книгарні—Безаківська № 8 і в книг. Л.-Н. Вістника, Б.-Володимирська № 28.